
FRANCOIS MAURIAC

..... tout âme a une odeur (Le Mal)

Een herdenking van Mauriac in de Groniek! Dat zal wel enige verwondering wekken, lijkt mij zo. Ik denk, dat niet zoveel Groniek-lezers vorige maand bewust het bericht gelezen hebben, dat Mauriac op 84-jarige leeftijd overleden is.

Waarom ik dan hier op deze plaats toch iets over hem zeggen wil? Niet in eerste instantie omdat hij nu al een "historische figuur" geworden zou zijn, of, omdat zijn persoonlijkheid bij uitstek tekenend genoemd moet worden voor een bepaald tijdvak. Wanneer ik hier enkele woorden aan Mauriac wijden wil, dan doe ik dat uit de overtuiging, dat Mauriac een man is geweest van een zo uitzonderlijke litteraire betekenis, dat ook voor de lezer van Groniek een paar aantekeningen over hem wel de moeite van het lezen waard zullen zijn. Uiteraard speelt hier ook een rol de grote bewondering die ik zelf steeds voor Mauriac gehad heb, sinds ik een jaar of 5 geleden voor het eerst een roman van hem in handen kreeg; ik zal de laatste zijn om dat te ontkennen.

Aan succes heeft het de man nooit ontbroken: sinds zijn "Le baisier au lépreux" (1922) werd hij in Frankrijk ontzaglijk veel gelezen; en al heel vlug volgde ook de erkenning in het buitenland, niet onaardig spraken de Fransen over Mauriac als "notre ambassadeur de lettres". In 1933 werd hij tot lid van de Académie Française gekozen en het jaar 1952 bracht hem de Nobelprijs voor literatuur.

De Nobelprijs werd hem toegekend "pour l'analyse pénétrante de l'âme et l'intensité artistique avec laquelle il a intégré dans la forme du roman la vie humaine". Hiermee is meteen al de kern van "het probleem-Mauriac" aangeraakt. Mauriac wil de intermenselijke relaties beschrijven, zoekt daarbij met een haast meedogenloos nauwkeurige analyse het menselijk hart te doorgronden. In zijn, vaak naar het wat artistiekere genre van de novelle neigende, romans is hij volkomen vrij om zijn karakterspel te verwezenlijken. Steeds zijn bijna dezelfde psychologische elementen in Mauriacs romans aan te treffen, alleen de dosering verschilt van de ene tot de andere. Toch domineert bij Mauriac nooit één karakter over alle andere, steeds is er een innige verwevenheid van alle psychologische elementen, die de ingrediënten van de roman uitmaken. Wanneer men een roman van hem gelezen heeft, is het ook nooit één bepaald karakter, of zelfs een portrettengalerie, die in herinnering blijft, maar veeleer een klimaat, een atmosfeer, een zekere gestemdheid of een bepaalde grondkleur, waarin heel de roman geschilderd is.

Niet alleen Mauriacs karakters, maar ook het décor, waartegen hij zijn dramatiek projecteert, toont van de ene tot de andere roman een zekere overeenkomst. De uitzonderlijke gehechtheid aan zijn

geboortegrond, de streek rond Bordeaux, speelt hier een alles-overheersende rol. Bijna al zijn romans spelen zich voor het grootste gedeelte af in deze omgeving waar Mauriac opgegroeid is, en tot zijn dood toe gewoond heeft; zijn liefde voor dit-merkwaardig genoeg, Hollands aandoende- landschap, dit landschap van de Landes, met zijn eindeloze wouden van pijnbomen, met zijn moerassen en zijn houtduiven, de wijngaarden met hun 's zomers stoffige wegen en winterse grijze wolken, dit landschap heeft hem steeds tot zijn beste bladzijden geïnspireerd. ...dans les campagnes girondines, je ne me suis jamais interrompu de vivre, je n'en fus jamais déraciné..... Maar, zegt hij, deze verknoctheid aan een bepaalde streek moet men hem niet verwijten, is (daarentegen "le signe de sa probité", en hij beroept zich daarvoor op Proust. Inderdaad moet men constateren, dat, zodra Mauriac in zijn roman de plaats van handeling naar elders, bijv. Parijs verlegt, de vertelling vrijwel onmiddellijk aan overtuigingskracht inboet.

De inhoud van Mauriacs romans zijn moeilijker onder een noemer te brengen. Het verhaal wil, dat een journaliste eens aan Mauriac gevraagd heeft, wat naar zijn idee het geheim van een goede roman was; Mauriac schijnt daarop geantwoord te hebben, dat in een goede roman de volgende drie elementen een rol moesten spelen, - adel, geloof en liefde. De reactie van de journaliste was toen, dat een roman van Mauriac in nu ce dan wel iets zou zijn in de trant van: "Och Here", sprak de hertogin, ik ben tot over mijn oren verliefd". Zo eenvoudig is de zaak natuurlijk niet. Ik ben van mening, maar dat is vanzelfsprekend een van de vele mogelijke visies, dat de volgende vier versregels uit Mauriacs enige grote gedicht, "Le sang d'Atys", een zeker inzicht in Mauriacs romanproblematiek geven:

Un siècle, j'attendrais la seconde où nos corps
Insulteront le Ciel de leurs soifs confondues;
Si j'épuise une vie à guetter ta venue,
L'espace d'un baiser me donnera la mort.

Eén van Mauriacs (overigens minder goede) biografen spreekt in dit verband over "le combat entre la chair éprise du monde et l'âme captive de Dieu"; zowel hier, alsook uit de geciteerde strophe blijkt Mauriacs geloof. Inderdaad moet men zich voortdurend van Mauriacs Katholicisme rekenschap geven, maar, zoals Mauriac zelf uitdrukkelijk zegt, hij is géén Katholiek romancier maar een "Catholique, qui fait des romans".

Een ander citaat: "le meilleur de mon oeuvre, ce qui lui donne de l'accent, du pathétique- et plus simplement de l'intérêt- tout cela vient de ma foi profonde". Zijn Christendom, zijn Katholicisme is steeds zeer bewust en oprecht (hij weet zich tot het Jansenisme aangetrokken) maar zonder dwang. Deze opstelling geeft aan zijn schildering van schuld en zonde een ongekende tragiek; en men moet daarbij aan de bewering van Châteaubriand denken, waar deze zegt, dat Racine alleen al door zijn kennis van het Christelijk zondebesef voorbestemd was de tragiek van Phèdre overtuigender te schilderen dan Euripides.

Schuld en zonde, ziedaar het centrale probleem. Hier ook is zijn positie verschillend van ander Katholieke romanciers als Bernanos, Julien Green, of Claudel. Mauriac wil de zonde tekenen als een "détournement illicite vers soi-même", maar steeds zoekt hij het misdaad-karakter in de zonde naar de achtergrond te schuiven, dit

in tegenstelling tot Green of Bernanos, bij wie de hartstochten een veel ongenueanceerder, demonischer gezicht hebben; de zonde is voor Mauriac, de Augustiniaans denkende, eerder een vergissing (uit onwetendheid) dan uiting van een actieve kwaadwillendheid; Bernanos en Green, meer redenerend vanuit het dualistische standpunt, zien het kwaad wél als een actief optredende kracht. Bij Mauriac stort de mens zich in de zonde, de onvoorwaardelijke overgave aan elementaire hartstochten van de ziel, zodra hij zich de juiste bronnen niet meer weet te herinneren (denk aan Plato's *anamnèsis*), en niét is de onstuimigheid, waarmee de "vergissing" begaan wordt, zonder meer een maatstaf voor de afmeting van de zonde, integendeel haast: "ceux, qui semblent voués au mal, peut-être étaient-ils élus avant les autres, et la profondeur de leur chute donne la mesure de leur vocation". Toch is Mauriac als discipel van Augustinus niet steeds consequent, het is hier een voortdurende innerlijke strijd. Een constatering met die andere eminente Katholieke litterator, Paul Claudel, de auteur van de "Cinq grandes Odes", is hier verhelderend. Claudel, de Katholiek naar Thomas van Aquino en Bernard van Clairvaux's "natura codex Dei", neemt met vreugde in zijn latere periode de natuur op in de entiteit van de doc. r God zo gewilde schepping; maar Mauriac, de het Jansenisme toegenegene, in de onzekerheid van zijn "coeur plus trouble" en zijn ascetischer theologie staat altijd ambivalenten tegenover de natuur en hij zal zich steeds geremd weten in het besef, dat een Christen zoals hij, als schilder van de natuur maar al te gemakkelijk tot schilder van de zonde worden kan.

Laat ik hier tot slot aan toevoegen, dat Mauriac, ondanks zijn Katholicisme nooit apologetisch tevoorschijn treedt, hij sugereert zelfs niet. Een niet-gelovige heeft nooit reden zich aan zijn werk te stoten.

Een apart hoofdstuk is natuurlijk Mauriac en het existentialisme. Sartre, in een beroemd artikel, heeft ontkend, dat Mauriac een romancier is. Hij verwijt hem zijn sujetten "prévisibles", determineerbaar, te maken. En voor Sartre immers heeft het zichzelf-bewuste "Zijn", het "pour-soi", de mens met andere woorden, nooit een absoluut wezen, of een onontkoombare bestemming; Sartre kan daarom concluderen "l'existence précède l'essence en de "prévisibilité" van het lot en de gedragingen van Mauriacs personages gaat danook lijnrecht tegen de essentie van Sartres existentialisme in. Ongetwijfeld heeft Sartre met zijn verwijt gelijk, maar, waar het hier toch uiteindelijk om een kwestie van schrijverstechniek gaat, zou ik het een en ander Mauriac niet aan durven rekenen: heeft de kunstenaar niet het recht om op zijn eigen manier de waarheid te zoeken en de lezer te ontroeren? Toch is er, wonderlijk genoeg, qua tonaliteit een zekere overeenkomst tussen Mauriacs werk en dat van Sartre: voor de auteur van het toneelstuk "Les mal aimés" is althans Sartres "l'enfer c'est l'autre" geen nieuw geluid. Zou men, uitgaande van deze overeenkomst, Sartres metafysisch oordeel over de mens in theologische termen vertalen, dan zou men menen Mauriac een pessimist te mogen noemen. Toch is dit niet juist. Mauriac toont, en hij doet dat omstandig, dat de mens schuldig is, en dat vindt hij zeker erg; maar hij laat er geen twijfel over bestaan dat in die schuldigheid juist ook de sleutel tot verbetering van de mens ligt. De mens is verantwoordelijk, ongetwijfeld, en in even

sterke mate als bij Sartre (cf. de Beauvoir's "chacun est responsable de tout devant tous"), maar in het overweldigende besef van die verantwoordelijkheid vindt hij altijd de steun naast zich van de Goddelijke genade; die alleen zijn lot draaglijk en zinvol maken kan. Vandaar ook zijn afwijzing van Camus' gerevolteerdheid.

"Un métaphysicien, qui travaille dans le concret", zo heeft Mauriac zichzelf eens gekarakteriseerd. En inderdaad, evenzeer als hij verheven is geweest boven het idealisme, waar de mens gekluisterd ligt in zijn innerlijke wereld, was hij dat ook boven het realisme, waar de mens slechts een determineerbare factor in de natuur is, overweldigd en verlamd onder de aandrang van de omringende wereld. Er is bij Mauriac altijd een wisselwerking tussen de wereld en de intimiteit van zelfs zijn diepste innerlijk. Wel is dat eerst het resultaat van een ontwikkeling; in zijn jeugd had hij nogal de neiging zich in zichzelf te verliezen en men leest zijn notitie: "n'être relié au monde que par des oeuvres. Dire au monde: noli me tangere" en elders vroeg hij zich wanhopig af: "comment vivre dans cette cohue?" Wel blijven altijd zijn jeugdherinneringen de hoeksteen van de voor hem zo specifieke sensibiliteit, naar zijn eigen getuigenis: "ce qui m'apparente à Proust; je n'observe pas, je ne décris pas, je retrouve (d.w.z. in mijn geweten, in mijn herinneringen), maar later schuwt hij het volle leven zeker niet. Hij voelt een sterke affiniteit tot Sangniers piëtistisch-populistische Silonisme, in zijn roman "Préséances" doet hij een venijnige aanval op de harteloosheid en het cynisme van het door hem zo vaak geschilderde milieu van de Bordeaux'se "grands commercants", wat later voelt hij zich bewust betrokken bij het lot van de Christen-Democratie, en hij schrikt er ook niet voor terug, om, als de tweede wereldoorlog eenmaal uitgebroken is, daar de consequenties uit te trekken. Illegaal wordt zijn "Cahier noir" verspreid, met het gevolg, dat hij onder moet duiken. Tot dusver heb ik nog niets gezegd over Mauriacs dichterschap. Oorzaak hiervan is in de eerste plaats, dat ik weinig poëzie van hem ken, behalve dan enkele stukken uit "Le sang d'Atys", zoals die in de roman "Les chemins de la mer" voorkomen; in de tweede plaats neemt in Mauriacs oeuvre qua volume de poëzie een weinig voorname plaats in. Toch was juist dit deel van zijn werk hem het meest dierbaar: "ainsi a subsisté au secret des quelques poèmes, que j'ai écrits, la seule part de mon coeur, qui me soit vraiment chère". Eigenlijk is dit niet zo verwonderlijk. Wie ooit een blik in Mauriacs romans geworpen heeft, zal erkennen moeten, dat de lyriek en de helderheid van zijn proza, waar kracht en ingetogenheid elkaar in een verbazingwekkend evenwicht houden aan dit proza een uitgesproken poëtische kleur geven. Zijn taalbeheersing is fenomenaal, de stijl is sonoor en heeft een opmerkelijke spankracht; zijn woordkeus is heel specifiek en weloverwogen. Zeker mag men zijn verfijnde proza poëzie noemen en terecht is zijn werk daarom ook wel eens omschreven als "een vergeestelijkte werkelijkheid, weergegeven door poëtische stemmen".

Hiermee zou ik dan deze korte herdenking van Mauriac willen beëindigen. Een begenadigd auteur. Zeker is hij de grootste onder die rijke generatie van schrijvers van de 20-er en 30-er jaren, een Martin du Gard, een Duhamel, een Romain, Giraudoux of de wat vroegere Alain Fournier, die te jong in de eerste wereldoorlog